

Ceyhun Amin oğlu VƏLİYEV, i.f.d.
Elşad Elşən oğlu ƏMİROV
Bakı Mühəndislik Universitetinin magistrantı
E-mail: emirov@std.beu.edu.az

AZƏRBAYCANIN KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARININ İSTEHSALINDA REGIONLARIN ROLU

Xülasə

Davamlı inkişaf prinsiplərinin konsepsiyası və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq milli iqtisadiyyatın inkişafı çərçivəsində aqrar sektorun mövqeyi və rolu ilə bağlı köklü dəyişikliklər baş verir. Kənd təsərrüfatına regionların tərkib hissəsi kimi baxış əsas prinsiplərin qəbulu ilə bağlı özünü təsdiq etməyə başlayır. Regionları xarakterizə edən göstəricilərin müəyyən edilməsi və buna əsasən müəyyən edilən problemlərin aradan qaldırılması, onların əsasında ayrı-ayrı regionların rifahını müəyyən etmək mümkün olur. Son illərin statistik məlumatları əsasında regionda əkin sahələri, ümumi yığım və bitkilərin məhsuldarlığı qeyd edilmiş, müqayisəli təhlil metodundan istifadə olunmuşdur.

Açar sözlər: aqrar sektor, kənd təsərrüfatı, struktur siyasəti, regionlar, statistik təhlili.

JEL: O12

Giriş

İqtisadiyyatın əsas sahələrindən sayılan kənd təsərrüfatı Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına təkan verə biləcək ən əhəmiyyətli sahələrdən biridir. Mövcud on bir iqlim qurşağından doqquzuna sahib olan Azərbaycan həm iqlim şəraiti, həm də torpaqlarının münbitliyi baxımından kənd təsərrüfatı üçün əlverişli ölkə hesab olunur. Azərbaycanın geniş torpaq sahələri və müxtəlif iqlimə sahib olan regionları müxtəlif çeşidli və keyfiyyətli məhsul istehsalı üçün geniş imkanlar yaradır [1, s.15].

Əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi hər zaman olduğu kimi bu gün də aqrar sahənin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biridir. Əhalinin lazımı səviyyədə ərzaq məhsulları ilə təmin olunması aqrar sahənin yüksək inkişaf səviyyəsindən, bu sahədəki idarəçiliyin düzgün təşkilindən asılıdır. Özündə bir çox strateji məqamları birləşdirən aqrar sahədə sosial-iqtisadi cəhətdən idarəetmənin səmərəli təşkil olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələdir [2, s.3]. Kənd təsərrüfatı dünya iqtisadiyyatının bir qolu kimi insan həyatında mühüm rol oynayır. Onun əsas məqsədi əhalinin ərzaq məhsullarına, sənayenin isə xammala olan tələbatını ödəməkdir.

Təhlil

Son illər ölkəmizdə taxıl istehsalı sürətlə inkişaf edir. Hər il müxtəlif regionlarda ümumi

taxıl məhsuldarlığında artım var. Azərbaycanın buğda tələbatı təxminən **3,1 milyon tondur. Ölkəmizdə istehsal olunan buğdanın illik həcmi təxminən 1,9 milyon ton, idxal isə 1,3 milyon tona yaxındır [3].**

Azərbaycanın ərzaq buğdası ilə özünü təmin etmə səviyyəsi orta hesabla **59.5% təşkil edir, başqa sözlə, tələbatın təxminən 40-45 faizi idxal hesabına ödənilir.** Azərbaycanın buğda idxal etdiyi əsas ölkələr isə Rusiya, Qazaxıstan və Ukraynadır [3].

Bununla belə, ölkəmizin bütün ərazi və rayonlarında şəkər çuğundurunun istehsalı ötən ilə nəzərən azalmaqdadır. Artıq dördüncü ildir ki, regionlarda dənli bitkilərin istehsalında artım müşahidə olunur [3].

Kənd təsərrüfatının əsas sahələrindən biri olan heyvandarlıqda mal-qaranın baş sayı və heyvandarlıq məhsullarının istehsalı dinamik olaraq artmışdır. Son illərdə sürünün cins tərkibinin yaxşılaşdırılması yönündə görülmüş müəyyən işlər mal-qaranın baş sayının və heyvandarlıq məhsullarının artmasına öz müsbət təsirini göstərmişdir. 2018-ci ildə ölkə üzrə 2673.9 min baş iri buynuzlu mal-qara, o cümlədən 1285.8 min baş inək və camış, 8454.3 min baş qoyun və keçi mövcud olmuşdur. 2017-ci illə müqayisədə iribuynuzlu mal-qaranın sayı 25,5 min baş (0.5%), o cümlədən, inək və ca-

mışların sayı 13.2 min baş (2.5 %), qoyun və keçilərin sayı isə 160.5 min baş (1.9 %) artmışdır.

2000-2017-ci ildə ölkədə əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalını cədvəldə görə bilərik.

Cədvəl 1.**Kənd təsərrüfatı istehsalı və məhsuldarlığı**

	2017	2018	2019	2020	221
Kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahəsi, ha					
Dənilər və dənli paxlalı bitkilər	36211	36858	37765	38071	35553
o cümlədən payızlıq və yazlıq buğda	24836	27325	28459	28778	26314
Pambıq	2050	2100	800	670	500
Şəkər çuğunduru	469	431	554	260	290
Dən üçün günəbaxan	32	39	20	22	23
Kartof	145	150	151	152	153
Tərəvəz	384	441	453	460	465
Bostan bitkiləri	257	260	265	270	271
Bağlar və giləmeyvəli	565	594	679	681	687
Üzüm bağları	140	140	161	161	161
Kənd təsərrüfatı bitkilərinin istehsalı, ton					
Dənilər və dənli paxlalı bitkilər	103794	109494	118088	122013	119379
o cümlədən payızlıq və yazlıq buğda	73053	82938	90251	92379	90303
Şəkər çuğunduru	19153	14809	17134	12664	8834
Dən üçün günəbaxan	83	101	52	58	61
Kartof	1769	1833	1872	1900	1912
Tərəvəz	4025	3998	4011	4148	4269
Bostan məhsulları	2827	2985	3169	3235	3305
Meyvə və giləmeyvəli	1195	1329	1421	1483	1539
Üzüm	1552	916	960	985	1070
Kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı, sentner/ha					
Taxıl	28,7	29,7	31,2	32,0	33,6
o cümlədən buğda	29,4	30,4	31,7	32,1	34,3
Şəkər çuğunduru	429	371	339	531	343
Dən üçün günəbaxan	25,9	26,0	26,0	26,5	26,5
Kartof	122	123	124	125	125
Tərəvəz	97	86	88	87	90
Bostan məhsulları	110	115	120	120	122
Meyvə	43,1	40,1	45,1	47,1	37,0
Üzüm	129,2	76,2	68,8	68,5	72,0
Heyvanların, quşların və arı ailələrinin sayı:					
İribuynuzlu mal-qaranın sayı, baş	35305	36418	36956	37096	38356
İnək və camışların sayı, baş	16028	16030	16120	16228	16227
Qoyun və keçilər, baş	137334	138545	138912	139576	145772
Quşlar, baş	398000	375863	385613	390459	399954
Arı ailələri, vahid	1172	2059	2074	2382	2490
Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı:					
Ət (kəsilməmiş çəkiddə), ton	1525	1557	1615	1616	1621
Süd, ton	24560	27916	28135	28293	28599
Yumurta, min ədəd	6825	14560	15155	15175	16185
Yun (fiziki çəkiddə), ton	195	251	250	255	285

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi

2021-ci ilin yanvar-iyun aylarında Naxçıvanda 64259 hektar sahədə əkinçilik aparılmışdır. Bu da kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 38%-ni təşkil edir. 33466 hektar sahədə taxıl əkilmişdir ki, bunun da 32567 hektarı payızlıq, 899 hektarı isə yazlıq taxıldır. Taxıl zəmilərinin 21378 hektarında buğda, 12088 hektarında isə arpa əkilmişdir. 2020-ci illə müqayisədə taxıl

əkini sahəsi 745 hektar artmışdır. (Naxçıvan M/R, Dövlət Statistika komitəsi, 2022) Bu aylar ərzində qarğıdalı əkin sahəsi 1348 hektar, kartof əkin sahələri isə 3481 hektar olmuşdur. 2020-ci illə müqayisədə kartof əkinləri 11 hektar artmışdır. 2021-ci ildə Naxçıvanda tütüncülüynün inkişafı üçün əhəmiyyətli addımlar atılmışdır [3].

Kəngərli və Culfa rayonlarının iqlim şəraiti burada tütünün inkişafı üçün əlverişlidir. Ümumilikdə 74 hektar sahədə tütün əkilmişdir. Otlarla heyvandarlığın inkişafı üçün əhəmiyyətli amildir. Yay mövsümündə yay otlaqları, qış mövsümündə isə qış otlaqları kimi istifadə edilir. Yay otlaqları, əsasən dağlıq ərazilərdə, qış otlaqları isə düzənlik ərazilərdə yerləşir. Regionda istifadə edilən otlaqların sahəsi 107 min 768 hektardır. Bu da kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 66%-i deməkdir. Maldarlıq sahəsində də əhəmiyyətli irəliləyişlər baş vermişdir. 2021-ci ilin ilk 6 ayında maldarlıq sahəsində qaramalın sayı 130970 baş olmuşdur ki, bu da 2020-ci ilin göstəricilərinə görə 1,6% artmışdır. 2021-ci ilin iyulunda qoyun və keçilərin sayı 832114 baş olmuşdur. Bu da 2020-ci ilin tarixinə aid olan statistik göstəricilərlə müqayisədə 1,9% artmışdır. 2021-ci ilin ilk 6 ayı 13978 ton ət istehsal olunmuşdur ki, bu da 2020-

ci ilin ilk 6 ayı ilə müqayisədə 6,9% çoxdur. Buna müvafiq olaraq 2021-ci ilin 1-ci rübündə 51907 ton süd istehsal olunmuşdur ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə 1,5% çoxdur [3].

Bölgələrin iqtisadi-sosial aspektlərdən və ümumi şərtlər nöqtəyi-nəzərindən səciyyələndirilməsinə xidmət edən göstəricilərin seçilməsi üçün verilən cədvəl regionların səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, habelə onların mümkün inkişaf potensialının araşdırılması üçün statik göstəricilərdir [6].

Kənd təsərrüfatının regionlar üzrə təhlili göstərir ki, bitkiçilik sahəsinə nisbətən son dövrlərdə heyvandarlıq sahəsində artım daha sürətlə gedir. Bunun səbəbləri sırasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu vasitəsilə heyvandarlıq sahəsinə daha çox güzəştli kreditlərin verilməsini və "Aqrolinq ASC"-nin xətti ilə heyvanların lizinə verilməsinin genişləndirilməsini göstərmək olar [5].

Cədvəl 2

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının əvvəlki ilə nisbətən müqayisəli qiymətlərlə, fiziki həcm indeksi

	2020			2021		
	Cəmi	Bitkiçilik	Heyvan darlıq	Cəmi	Bitkiçilik	Heyvandarlıq
Azərbaycan Respublikası	102,0	100,8	103,1	103,4	104,0	102,8
Bakı şəhəri	102,1	97,4	111,7	112,2	129,5	72,4
Naxçıvan Muxtar Respublikası	104,6	105,9	102,1	105,3	106,3	103,5
Naxçıvan şəhəri	104,1	105,5	101,8	103,1	104,0	101,6
Babək rayonu	104,9	106,1	101,9	106,9	105,8	109,6
Culfa rayonu	103,2	104,1	101,8	104,7	106,6	101,2
Kəngərli rayonu	104,6	106,2	101,9	104,7	106,6	101,2
Ordubad rayonu	105,2	107,6	102,3	103,5	104,5	102,2
Sədərək rayonu	104,5	105,2	101,4	104,3	105,0	101,5
Şahbuz rayonu	104,3	106,4	101,9	104,2	104,9	103,3
Şərur rayonu	104,9	106,1	102,6	106,0	107,7	102,7
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	118,5	133,5	113,4	89,8	100,3	86,9
Sumqayıt şəhəri	265,5	120,8	315,1	91,7	105,5	91,3
Abşeron rayonu	119,1	137,6	103,3	107,1	100,6	115,6
Xızı rayonu	109,7	85,7	111,1	65,1	92,1	63,9
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	95,5	87,1	103,6	107,9	113,7	103,4
Ağsu rayonu	100,8	99,0	102,8	103,7	104,7	102,7
İsmayıllı rayonu	100,4	100,3	100,5	100,3	99,8	100,8
Qobustan rayonu	91,2	72,7	101,9	114,4	143,7	102,8
Şamaxı rayonu	86,9	61,9	110,1	119,3	142,3	107,8
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	99,5	103,8	96,7	99,2	96,1	101,9
Gəncə şəhəri	89,8	82,7	110,2	92,1	80,8	115,7
Naftalan şəhəri	117,5	86,9	129,4	122,2	77,6	133,3
Daşkəsən rayonu	98,8	95,6	99,7	98,8	88,9	101,3
Goranboy rayonu	106,8	112,3	100,9	100,6	99,4	101,9
Göygöl rayonu	84,4	86,6	83,2	100,4	101,9	99,6
Samux rayonu	101,8	102,9	100,6	96,8	91,8	102,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsi

Nəticə

Azərbaycan Respublikasında 2016-cı illə müqayisədə 2021-ci ildə taxıl əkin sahələri 1,03 dəfə (3%), ümumi yığım 1,09 dəfə (9%), məhsuldarlıq isə 1.06 dəfə (6 %) artmışdır. Dənli və dənli paxlalı bitkilərdə də artım tempi illər üzrə dəyişmişdir. Onların əkin sahəsi 1,01 dəfə (1%), ümumi yığım 1,13 dəfə (13%), məhsuldarlıq isə 1.12 dəfə (12%) artmışdır. Texniki bitkilərin illər üzrə təhlil qrafiki isə çox mürəkkəb olmuşdur. Belə ki, 2011-ci ildə şəkər çuğunduru əkin sahəsi 1852 ha təşkil edirdisə, 2012-ci ildən bu yana məhsul əkin, istehsalı və məhsuldarlığında iqtisadi durğunluq baş vermişdir. Tütün əkinləri 2017-ci ildə 9 ha idisə, hazırda 52.4 ha-dır. Bu da onu göstərir ki, keçən 4 il ərzində tütün əkin sahələri 5 dəfədən çox artmışdır. Dən üçün günəbaxan əkinləri 2019-cu ilədək artım qrafikini izləsə də, 2020-ci ildə əkin sahəsi 132 ha azalmış, 2021-ci ildə isə 11 ha artmışdır. Ümumi məhsuldarlıqda isə artım tendensiyası müşahidə olunur [3].

2017-ci il ərzində kəsilmiş çəkiddə 316,8 min ton ət, 2024,1 min ton süd, 16,0 min ton yun və 1714,0 milyon ədəd yumurta istehsal edilmişdir. 2016-cı illə müqayisədə ət istehsalı 15,6 min ton və ya 5 faiz, süd istehsalı 15,2 min ton və ya 0,7 faiz, yun istehsalı 7 ton və ya 5 faiz azalmış, yumurta istehsalı isə 104,2 milyon ədəd və ya 6,5 faiz artmışdır.

Nəticələr göstərir ki, kənd təsərrüfatı bütün regionda inkişafın mühüm hissəsidir və yerli

8.

ümumi məhsulu gəlirin artmasına töhfə verir. Eyni zamanda, vəsaitlərin daxil olması hesabına, onun bir hissəsi ilə kənd təsərrüfatında başqa sahələr yaradılıb. Növbəti addımlar seçilmiş regionda təklif olunan metodologiyanın sınaqdan keçirilməsi, regionların diferensiallaşdırılması üçün limit qiymətlərinin müəyyən edilməsi və regionların problemlərinin, onlarda kənd təsərrüfatının mövqeyinin işlənilib hazırlanması olacaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. E.A. Salahov, G.A. İbrahimova. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılmasında kooperativlərin rolu. Elmi-praktik konfrans. Gəncə, 15 mart 2019.
2. Məmmədov A.İ. 1992, Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı. Bakı, s.25-65
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, "Azərbaycanın kənd təsərrüfatı" statistik məcmuə, Bakı, Azərbaycan, 2021
4. İsmət Abbasov, "Azərbaycan və dünya ölkələrinin kənd təsərrüfatı", Bakı, Azərbaycan 2013
5. file:///C:/Users/HP/Downloads/AZ%C6%8FRBAYCA-NIN%20REG%C4%B0ONLARI%202022.pdf
6. <https://www.agriculturejournals.cz/pdfs/age/2003/05/06.pdf>
7. <https://xalqgazeti.com/az/news/111791>

Джейхун Амин оглы ВАЛИЕВ, к. э. н.

Эльшад Эльшан оглы АМИРОВ
 Бакинский Инженерный Университет
 E-mail: eemirov@std.beu.edu.az

РОЛЬ РЕГИОНОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

Благодаря концепции и реализации принципов устойчивого развития происходят радикальные изменения места и роли аграрного сектора в развитии национальной экономики. Взгляд на сельское хозяйство как составную часть регионов начинает утверждаться в связи с принятием основных принципов. Определяя показатели, характеризующие регионы, и устраняя на их основе выявленные проблемы, можно на их основе определить благополучие отдельных регионов. На основе статистических данных последних лет фиксировались посевные площади, валовой сбор и продуктивность растений региона, применялся метод сравнительного анализа.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, структурная политика, регионы, статистический анализ.

Jeyhun Amin oğlu VALİYEV, Ph.D.

Elshad Elshan oğlu AMİROV
Baku Engineering University
E-mail: eemirov@std.beu.edu.az

ROLE OF REGIONS IN AGRICULTURE OF AZERBAIJAN

Summary

Due to the concept and implementation of the principles of sustainable development, there are radical changes in the position and role of the agricultural sector within the development of the national economy. The view of agriculture as an integral part of the regions begins to assert itself in connection with the adoption of basic principles. Determining the indicators that characterize the regions and eliminating the problems identified based on them, it is possible to determine the prosperity of individual regions based on them. On the basis of statistical data of recent years, the cultivated areas, total harvest and productivity of plants in the region were recorded, and the method of comparative analysis was used.

Keywords: agrarian sector, agriculture, structural policy, regions, statistical analysis.